

عالمان ربّانی، عالمان دنیایی

علما و دانشمندان از دیدگاه قرآن

حجت الاسلام علی اکبر عالمیان

اشاره:

علم و عالم از دیدگاه قرآن جایگاه بسیار رفیعی دارند و عنایت آیات الهی به این مساله قابل توجه است. در این نوشتار سعی شده است تا به اجمال، ویژگی علما و دانشمندان از دیدگاه قرآن مورد اشاره قرار گیرد. می توان از لابه لای آیات الهی این ویژگی ها را استخراج کرد. عده ای از علما همان علمای ربّانی اند که خداوند به نیکی از آن ها یاد می کند و برخی نیز با اندکی تسامح، علمای دنیایی نام گرفته اند که ویژگی های این دسته را هم می توان از آیات الهی به دست آورد.

عالم در قرآن

تعبیرات و اصطلاحاتی که برای علما و دانشمندان در قرآن ذکر شده، بسیار متنوع است. برای نمونه، اصطلاح «عالم» ۱۳ مرتبه آمده است، مانند: «عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ»؛ (رعد، ۹) خداوند، دانای به پنهان و آشکار است و بزرگ و دارای تعالی و علو است. سایر اصطلاحات نیز به اختصار عبارتند از:

۱- علما (۲ بار): «أُولَئِكَ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ»؛ (شعراء، ۱۹۷) آیا همین نشانه برای آن ها کافی نیست که علمای بنی اسرائیل آن را می دانند؟ و همچنین آیه «إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ» (فاطر، ۲۸)

۲- عالم (۴ بار): مثل: «يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ»؛ (مائده، ۱۰۹) بترسید روزی را که خداوند فرستادگانش را گرد می آورد و می گوید (در برابر دعوتتان) چه پاسخی به شما داده شد؟ ۳- عالمون (۱ بار): «وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا

لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ»؛ (عنکبوت، ۴۳) این نمونه ها را برای مردم می آوریم ولی جز عالمان آن را درک و تعقل نمی کنند.

۴- عالمین (۴ بار): مثل «أَنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ»؛ (روم، ۲۲) و در این (خلقت آسمان ها و زمین و ...) نشانه هایی است برای آگاهان.

والبته ده ها کلمه دیگر که به معنای عالم به کار رفته است؛ مثل: «الذین یعلمون، الذین اوتوا العلم، الراسخون فی العلم، اولوا العلم، اولوا الالباب و اولی الالباب، اولی النهی، اولی الابصار، من عنده الكتاب، من عبده من الكتاب، قوم یعملون، قوم یعقلون، قوم یتفكرون، ربانیون (علمای مسیحی)، احبار (علمای یهود) و رهبان»

قرآن کریم اهتمام ویژه ای به مقام علما دارد تا جایی که خطاب به آن ها می فرماید: «...یرفع الله الذین ءامنو منکم والذین اوتوا العلم درجات والله بما تعملون خبیر» (مجادله، ۱۱)؛ خداوند رتبه کسانی از شما را که ایمان آورده اند و

کسانی را که دانشمندان به درجات بالا ارتقا داد و خداوند به آنچه می کنید آگاه است. دقیقا به همین دلیل است خداوند متعال معلمی را شغل پیامبران دانسته و هدف از بعثت پیامبران را آموزش و پرورش می داند و این مساله چنان اهمیتی دارد که خداوند به واسطه آن بر بشریت منت گذاشته است: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْل لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (آل عمران، ۱۶۴)

این مقام بیش از هر چیز نشان دهنده ارزش علم و علم آموزی در قرآن است. خداوند در ۲۷ مورد در قرآن کریم با لفظ «اعلموا» مردم را به فراگیری و شناخت فرامی خواند و علم را بصیرت و بینایی و جهل را کوری و ظلمت قلمداد می کند: «... هل یستوی الأعمی والبصیر ...» (رعد، ۱۶)

نشانه ها و شاخصه های عالمان ربّانی

به طور کلی قرآن ویژگی ها و نشانه

های گوناگونی را در مورد علمای ربانی ذکر می کند که برخی از آن ها عبارتند از:

۱- توحید: یکی از ویژگی های عالمان ربانی، اعتقاد آنان به وحدانیت خداوند است. پروردگار در آیه ۱۸ سوره آل عمران عالمان موحد را در شیمار فرشتگان قرار می دهد: *شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ*.
در این آیه، دانشمندان واقعی همردیف فرشتگان قرار گرفته اند و این خود امتیاز دانشمندان را بر دیگران اعلام می کند. همچنین از این آیه استفاده می شود که امتیاز دانشمندان از این نظر است که در پرتو علم خود به حقایق اطلاع یافته اند و به یگانگی خدا که بزرگ ترین حقیقت است معترفند.
(تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۴۶۸)

۲- ایمان: بعد از توحید، شاخصه مهم یک عالم ربانی، ایمان به خالق هستی است؛ همچنانکه در قرآن آمده است: *وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ (آل*

عمران، ۷)

خداوند همچنین می فرماید: *«وَيَرْى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ...»* (سبأ، ۶)؛ آنان که علم و دانش داده شده اند آنچه را که از جانب پروردگارت بر تو نازل شده حق می دانند و به آن اعتقاد دارند و آن را می پذیرند. در آیه ۱۶۲ سوره نساء نیز آمده است:

«لكن الراسخون فى العلم منهم و المؤمنون بما أنزل اليك و ما أنزل من قبلك و المقيمىن الصلوة و الموتون الزكوة و المؤمنون بالله و اليوم الآخر اولئك سنوتهم اجرا عظيما» لیکن راسخان آنان در دانش مومنان، به ناچار بر تو نازل شده است و به آنچه پیش از تو نازل گردیده ایمان دارند و خوشا بر نمازگزاران و زکات دهندگان و ایمان آورندگان به خدا و روز بازپسین که به زودی به آنان پاداشی بزرگ خواهیم داد.
۳- تقوی: شاخصه دیگر نیز تقوا می باشد. تقوا به معنای پرهیزگاری و ترس و خشیت از خداوند متعال است.

قرآن به این مهم در آیه ۲۸ سوره مبارکه بقره اشاره می نماید: *اتَّقُوا اللَّهَ وَ يُعَلِّمَكُمُ اللَّهُ؛* از خداوند پروا کنید و تقوا پیشه سازید و خداوند به شما دانش می دهد و می آموزد. از نظر قرآن؛ علم، همراه با خشیت و ترس از خداوند است و از همین رو با صراحت می فرماید: *«إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ...»* (فاطر، ۲۸) فقط دانشمندان و علما هستند که از خداوند می ترسند. دقیقا به همین سبب است که حضرت علی علیه السلام در حدیثی می فرماید: *«اعظم الناس علما اشد هم خوفا من الله»*؛ بزرگ ترین مردم در علم کسی است که خوفش نسبت به خداوند شدیدتر باشد یعنی احساس مسوولیت بیش تری کند.

۴- عبادت: از دیگر ویژگی های عالمان از دید قرآن، تعبد آن ها به ذات اقدس اله و توسل به ذکر، دعا و مناجات است. خداوند متعال با خطاب قرار دادن علما با عنوان *«صاحبان فکر و اندیشه»* یا همان *«اولی الالباب»* می فرماید: *«ان فى خلق السماوات و الارض و اختلاف*

اللیل و النهار لایات لاولی الالباب * الذین یدکرون الله قیاما وعلی جنوهم ویتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانک فقنا عذاب النار * ربنا انک من تدخل النار فقد اخزیته وما للظلمین من انصار * ربنا اننا سمعنا منادی ینادی للایمان ان امنوا بریکم فامنوا ربنا فاغفر لنا ذنوبنا وکفرنا سیئاتنا وتوفنا مع الابرار * ربنا واتنا ما وعدتنا علی رسلک ولا تخزنا یوم القیمه انک لا تخلف المیعاد * فاستجاب لهم ربهم انی لا اضعی عمل عامل منکم من ذکر او اتنی بعضکم من بعض * (آل عمران، ۱۹۰ تا ۱۹۵)

مسلم در آفرینش آسمان و زمین و در پی یکدیگر آمدن شب و روز، برای خردمندان نشانه هایی قانع کننده است؛ همانا خدا را در همه احوال ایستاده و نشسته و به پهلو آرمیده یاد می کنند و در آفرینش آسمان و زمین می اندیشند [که: پروردگارا! هر که تو را در آتش آوردی یقیناً رسوایش کردی و برای ستمکاران یاورانی نیست، پروردگارا! ما شنیدیم که دعوتگری به ایمان فرا می خواند که: «به پروردگار خود ایمان آورید» پس ایمان آوردیم. پروردگارا! گناهانمان را بیامرز و بدی های ما را بزدا و ما را در زمره نیکان بمیران. پروردگارا! آنچه را به وسیله فرستادگانت به ما وعده دادی به ما عطا کن و ما را روز رستاخیز رسوا مگردان زیرا تو وعده ات را خلاف نمی کنی. پس پروردگارشان دعای آنان را اجابت کرد [و فرمود که] من عمل هیچ صاحب عملی از شما را از مرد یا زن که همه از یکدیگرند، تباہ نمی کنم.

خداوند متعال همچنین در آیه ۱۰۷ سوره مبارکه اسراء، بکاء برای خداوند را نیز از شاخصه های علمپای ربانی دانسته می فرماید: **إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا**؛ کسانی که قبل از نزول قرآن، دانش و آگهی بدیشان داده شده است (و با تورات و انجیل راستین سروکار داشته

اند)، هنگامی که قرآن بر آنان خوانده می شود، سجده کنان بر رو می افتند (و سر تسلیم در برابر خدا فرود می آورند و او را سپاس می گویند که ایشان را با نعمت ایمان نواخته است).

از ویژگی های عالمان از دید قرآن، تعبد آن ها به ذات اقدس اله و توسل به ذکر، دعا و مناجات است.

۵- اهل تعقل و تفکر: از دیگر شاخصه های عالم ربانی از دیدگاه قرآن، تفکر، تعقل و تأمل در امور است. خداوند متعال در آیه ۴۳ سوره عنکبوت می فرماید: «وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لِنَاسٍ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ»؛ و این مثل ها را برای مردم می زینم و جز دانشوران آن ها را در نیابند. در آیه ۱۶۴ سوره بقره نیز آمده است: **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاجْتِذَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفَلَکِ التَّیْ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَع النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآیَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ**؛ راستی که در آفرینش آسمان ها و زمین و در پی یکدیگر آمدن شب و روز، و کشتی هایی که در دریا روانند با آنچه به مردم سود می رساند و [همچنین] آبی که خدا از آسمان فرو فرستاده و با آن، زمین را پس از مردنش زنده گردانیده و در آن هرگونه جنبنده ای پراکنده کرده و [نیز در] گردانیدن بادها و ابری که میان آسمان و زمین آرمیده است، برای گروهی که می اندیشند، واقعاً نشانه هایی [گویا] وجود دارد. در این آیه و بسیاری از آیات دیگر، خداوند پس از ذکر نشانه های الهی در جهان، می فرماید: در این امور

نشانه هایی برای عالمان، خردمندان، متفکران یا گروهی که می اندیشند وجود دارد: «إِنَّ فِي ذَلِكَ لآیَاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَكَّرُونَ» (روم، ۲۱)؛ «إِنَّ فِي ذَلِكَ لآیَاتٍ لِقَوْمٍ لَّا یُؤْمِنُونَ» (طه، ۵۴) و من آیات خلق السموات و الارض و اختلاف ألسنتکم و ألوانکم إِنْ فِي ذَلِكَ لآیَاتٍ لِلْعَالَمِینَ» (روم، ۲۲) و از نشانه های [قدرت] او آفرینش آسمان ها و زمین و اختلاف زبان های شما و رنگ های شماست. قطعاً در این امر [نیز] برای دانشوران نشانه هایی است.

۶- عامل به علم: عالم عامل، یعنی آن که به عملی کردن علم در نفس خود همت گمارد. قرآن کریم در این مورد می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ» (صف، ۲) ای مؤمنین! چرا سخنی را می گوئید که خود به آن عمل نمی کنید؟ و در جایی دیگر می فرماید: «اتَّمُرُوا عَلَى النَّاسِ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ»؛ (بقره، ۴۴) آیا مردم را به انجام خوبی و نیکی فرمان می دهید و خودتان را فراموش می کنید؟

۷- تهذیب: از دیگر شاخصه های عالم ربانی، تهذیب است. قرآن در چند آیه با مقدم کردن تربیت و تهذیب بر تعلیم می فرماید: «... وَ يُزَكِّیْكُمْ وَ یُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ ...»؛ (بقره، ۱۵۱)؛ آل عمران، ۱۶۴؛ جمعه، ۲)

۸- راهنما و دلسوز: خداوند در این مورد به داستان قارون اشاره می کند و درباره نقش عالم ربانی در راهنمایی و دلسوزی برای مردم می فرماید: «وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ تَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلَقَّهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ» (قصص، ۸۰) آن گاه که مردم در دیدن مال و منال و زینت های قارون همه مجذوب دنیا شده بودند، آنان که عالم بودند به مردم گوشزد کردند که وای بر شما! چرا مجذوب و شیفته دنیا شده اید؟ به آخرت و پاداش خداوند در آن فکر کنید؛ که آن برای شما بهتر است؛ البته برای کسانی که

«... قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكُهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ»؛ خداوند او را بر شما برگزیده و وی را در علم و جسم وسعت بخشیده است و خداوند ملکش را به هر که بخواهد می‌بخشد و احسان خداوند وسیع است و از لیاقت افراد بر منصب‌ها هم آگاه است.

۱۲- حق‌پذیری: یکی دیگر از ویژگی‌های عالمان ربانی، تشخیص حق از باطل و پذیرش حق می‌باشد. خداوند در این باره می‌فرماید: «و ليعلم الذين اوتوا العلم انه الحق من ربك فيؤمنوا به فتحت له قلوبهم و إن الله لهادئ الذين آمنوا الى صراط مستقيم»؛ (حج، ۵۴) و تا آنان که دانش یافته‌اند بدانند که این [قرآن] حق است [و] از جانب پروردگار توست بدان ایمان آورند و دل‌هایشان برای او خاضع گردد و به راستی خداوند کسانی را که ایمان آورده‌اند، به سوی راهی راست راهبر است.

در جای دیگر از قرآن نیز آمده است: «و

داشت: آیا از تو پیروی کنم تا از آنچه به تو تعلیم داده شده و مایه رشد و صلاح است به من بیاموزی؟

۱۱- مدیریت و رهبری: درباره ویژگی مدیریت و رهبری عالمان ربانی می‌توان به ۲ آیه اشاره کرد. آیه اول آیه ۵۵ سوره یوسف است که خداوند از قول حضرت یوسف می‌فرماید: «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ»؛ حضرت یوسف علیه السلام به عزیز مصر گفت مرا بر خزان شهر خود سرپرست قرار دهید؛ چرا که من هم نگهبانی خوب و هم عالم هستم و بدین معناست که برای مدیریت و رهبری جامعه ابتدا باید عالم بود. در آیه ۲۴۷ سوره بقره هم قرآن با مطرح کردن داستان طالوت می‌گوید که وقتی خداوند او را فرمانده قرار داد مردم قبول نکردند و خود را برای این کار لایق‌تر می‌دانستند؛ چون او را صاحب مال و مکنت نمی‌دیدند. پیامبر آن زمان از قول خداوند عرضه داشت:

به خدا ایمان بیاورند و عمل صالح و شایسته انجام دهند و در این راه صبور و خویشتن‌دار باشند و جز صابران به این نعمت‌ها نایل نمی‌شوند.

۹- پاسخگویی مشکلات مردم: قرآن کریم به این ویژگی عالمان نیز اشاره می‌کند و می‌فرماید: «...فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»؛ (انبیاء، ۷) در صورتی که به چیزی علم ندارید، سراغ اهل ذکر و صاحبان قرآن و کتاب‌های آسمانی (عالمان) بروید و حل مشکلات و سوالات خود را از آنان بجویید.

۱۰- کمال‌جویی: از دیگر ویژگی‌های عالمان ربانی، کمال‌جویی و تلاش آنان برای علم آموزی بیش‌تر است. خداوند به پیامبرش یاد می‌دهد که: «... وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا»؛ (طه، ۱۱۴) بگو پروردگار من علم من را رشد بده و اضافه بفرما. در مورد حضرت موسی علیه السلام نیز می‌فرماید: «قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَبِعَكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا» (کهف، ۶۶) موسی علیه السلام به خضر عرضه

یری الذین اوتوا العلم الذی انزل الیک من ربک هو الحق و یهدی الی صراط العزیز الحمید» (سبأ، ۶) و کسانی که از دانش بهره یافته اند، می دانند که آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، حق است و به راه آن عزیز ستوده [صفات] راهبری می کند.

۱۳- پندپذیری: خداوند متعال عالمان ربانی را افرادی می داند که اهل عبرت گیری و پند پذیری هستند و به واسطه علم و دانش خود مغرور نمی شوند. در آیه ۲۶۹ سوره بقره به این مساله اشاره می شود: «یوتی الحکمة من یشاء و من یؤت الحکمة فقد اوتی خیراً کثیراً و ما یذکر الا اولوا الالباب»، [خدا] به هر کسی که بخواهد حکمت می بخشد و به هر کس حکمت داده شود، به یقین، خیری فراوان داده شده است و جز خردمندان، کسی پند نمی گیرد.

«در آیه ای دیگر نیز خداوند می فرماید: «افمن یعلم انما انزل الیک من ربک الحق کمن هو اعمی انما یتذکر اولوا الباب»؛ (رعد، ۱۹) پس آیا کسی می داند آنچه از جانب پروردگارت به تو نازل شده، حقیقت دارد، مانند کسی که کور دل است؟ تنها خردمندانند که عبرت می گیرند.

۱۴- مخزن آیات الهی: قرآن کریم، دل عالمان ربانی را مخزن آیات الهی دانسته و می فرماید: «بل هو آیات بینات فی صدور الذین اوتوا العلم و ما یجحد بایاتنا الا الظالمون»؛ (عنکبوت، ۴۹) بلکه [قرآن] آیاتی روشن در سینه های کسانی است که علم [الهی] را یافته اند و جز ستمگران، منکر آیات ما نمی شوند.

۱۵- افق فکر بلند: عالم واقعی کسی است که دچار حسرت نشده و افق فکری بلندی دارد. خداوند در این باره به داستان قارون اشاره می کند و می فرماید: «و قال الذین اوتوا العلم و یلکم ثواب الله خیر لمن ءامن و عمل صالحاً و لا یلقیها الا الصابرون»؛ (قصص، ۸۰) و کسانی که دانش [واقعی] یافته

بودند، [خطاب به کسانی که حسرت ثروت قارون را می خورند] گفتند: وای بر شما ابرای کسی که گرویده و کار شایسته کرده پاداش خدا بهتراست و جز شکیبایان آن را نیابند.

آیت الله مکارم شیرازی در تفسیر این آیه می گوید: تعبیر «الذین اوتوا العلم» در این آیه، پاسخ کوبنده است به قارون که خود را عالم می دانست. «قال انما اوتیته علی علم عندی»؛ (قصص، ۷۸)

مهم ترین نشانه عالمان دنیایی، پیروی از هوای نفس و اسارت در بند این هوا می باشد. خداوند متعال در مذمت پیروی از خواسته های نفسانی به ویژه برای علما می فرماید: «... وَ لَئِنْ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ»؛ (رعد، ۳۷) و اگر از هوس های آنان بعد از آن که از آگاهی و علم برخوردار شدی پیروی کنی هیچ کس در برابر خدا از تو حمایت و مواظبت نخواهد کرد. یعنی مردم نمی توانند تو را از عذاب خداوند نجات دهند.

قرآن می گوید: عالم این ها هستند که افق فکرشان این چنین بلند است نه تو خیره سر و مغرور. به این ترتیب باز می بینیم که ریشه همه برکات و خیرات به علم و دانش حقیقی باز می گردد. (تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۱۶۶)

۱۶- سخن گوی قیامت: یکی از مهم ترین اوصاف عالمان ربانی از دیدگاه قرآن، مقام سخنگویی در روز قیامت

است. در آیه ۲۷ سوره نحل آمده است: «ثم یوم القیامة یخزیهم و یقول این شرکاء الذین کنتم تشاقون فیهم قال الذین اوتوا العلم ان الخزی الیوم و السوء عای الکافرین»؛ سپس روز قیامت آنان را رسوا می کند و می گوید: کجایند آن شریکان من که درباره آن ها [با پیامبران] مخالفت می کردند؟ کسانی که به آنان علم داده شده است می گویند: درحقیقت، امروز رسوایی و خواری بر کافران است.

در کتاب تفسیر نمونه در تبیین این آیه آمده است: از این آیه روشن می شود که سخن گویان در قیامت، عالمان و دانشمندان خواهند بود؛ زیرا در آن محضر بزرگ باید سخنی گفت که خلافتی در آن نباشد و این از کسی جز عالمان با ایمان ساخته نیست که مصداق اتم و اکمل آن امامان معصوم اند. (ج ۱۱، ص ۲۰۴)

۱۷- دارای مقام ویژه در عالم برزخ: آیات ۵۵ و ۵۶ سوره مبارکه روم به حقیقتی دیگر از ویژگی ها و نشانه های عالمان ربانی اشاره می کنند: «و یوم تقوم الساعة یقسم المجرمون ما لبثوا غیر ساعة کذلک کانوا یؤفکون»؛ و قال الذین اوتوا العلم و الایمان لقد لبثتم فی کتب الله الی یوم البعث فهذا یوم البعث و لکنکم کنتم لا تعلمون»؛ و روزی که رستاخیز برپا شود، مجرمان سوگند یاد می کنند که جز ساعتی [بیش] درنگ نکرده اند؛ [در دنیا هم] این گونه به دروغ کشانیده می شدند. و کسانی که دانش و ایمان یافته اند، می گویند: «قطعاً شما [به موجب آنچه] در کتاب خدا [است] تا روز رستاخیز مانده اید و این، روز رستاخیز است ولی شما خودتان نمی دانستید.

آیت الله مکارم شیرازی در تفسیر این دو آیه نیز می گوید: مجرمان و گناهکاران نادان همان گونه که در دنیا از درک حقیقت عاجز بودند در قیامت هم محرومند و سوگند یاد می کنند که فقط ساعتی در عالم برزخ توقف داشتند. اما

اهل علم وایمان نه تنها در دنیا در برزخ نیز حیات آگاهانه ای دارند و حقایق را درک می کنند. در این آیه، مقدم داشتن علم بر ایمان به خاطر آن است که علم پایه ایمان است (تفسیر نمونه ج ۱۶، ص ۴۸۵)

نشانه ها و شاخصه های عالمان دنیایی

برخی از آیات الهی هم به ویژگی ها و نشانه های عالمان دنیایی می پردازند. برخی از این ویژگی ها عبارتند از:

۱. اسیر هوای نفس: مهم ترین نشانه عالمان دنیایی، پیروی از هوای نفس و اسارت در بند این هوا می باشد. خداوند متعال در مذمت پیروی از خواسته های نفسانی به ویژه برای علما می فرماید: «... وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ»؛ (رعد، ۳۷) و اگر از هوس های آنان بعد از آن که از آگاهی و علم برخوردار شدی پیروی کنی هیچ کس در برابر خدا از تو حمایت و مواظبت نخواهد کرد. یعنی مردم نمی توانند تو را از عذاب خداوند نجات دهند.

۲. علاقه به مال دنیا: یکی از بزرگ ترین آفت ها برای عالمان و نخبگان یک جامعه، مال اندوزی و توجه مفرط به مظاهر دنیوی است. خداوند در دو فراز از قرآن به این ویژگی عالمان دنیایی اشاره می کند. فراز اول به مال اندوزی قارون می پردازد. وقتی به قارون گفته شد از مالی که خداوند به تو داده به مردم کمک کن و هرگز در زمین فسادگر نباش در پاسخ گفت: «قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي...» (قصص، ۷۸) این ثروت را به وسیله دانشی که نزد من است به دست آورده ام. فراز دوم نیز اشاره قرآن به سوء استفاده برخی از علما از موقعیت به دست آمده خود است که به واسطه آن اموال مردم را به ناروا می خورند: «إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرَّهْبَانِ لِيَأْكُلُوا أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَ

يَصُدُونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ»؛ (توبه، ۳۴) بسیاری از دانشمندان یهود و راهبان، اموال مردم را به ناروا می خورند و [آنان را] از راه خدا بازمی دارند.

۳. شبهه افکنی: عالمان دنیایی به جای این که شبهات موجود را رفع کرده به دنبال پاسخگویی مستدل به آن ها باشند، خود شبهه ایجاد می کنند و بر مشکلات می افزایند. خداوند در این باره در دو آیه می فرماید: «وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ»؛ (بقره، ۴۲) و در جای دیگری می فرماید: «... لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ»؛ (آل عمران، ۷۱) چرا حق را با باطل مخلوط می کنید و ایجاد شبهه می کنید و یا آیات الهی را پنهان می کنید درحالی که از آگاهی و علم برخوردارید و این خطاب به علمای اهل کتاب است و برای همه علما تعمیم دارد.

۴. کتمان حقیقت: عالمان دنیایی نه تنها به ایجاد شبهه می پردازند بلکه حق و حقیقت را نیز پنهان می کنند. قرآن در این مورد سه آیه درباره علمای یهود و نصاری آورده است که به انگیزه های دنیوی، حقایق تورات و انجیل را برای مردم بیان نمی کردند:

«إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيْتِ وَالْهَدْيِ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعْنُونَ» (بقره ۱۵۹) کسانی که نشانه هایی روشن و رهنمودی را که فرو فرستاده ایم، بعد از آن که آن را برای مردم در کتاب توضیح داده ایم، نهفته می دارند، آنان را خدا و لعنت کنندگان لعنتشان می کند.

«إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيْتِ وَالْهَدْيِ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعْنُونَ» (بقره، ۱۷۴) کسانی که آنچه را خداوند از کتاب نازل کرده، پنهان می دارند و بدان بهای ناچیزی به دست می آورند، آنان جز آتش در شکم های خویش فرو نبرند و خدا روز قیامت با ایشان

سخن نخواهد گفت و پاکشان نخواهد کرد و عذابی دردناک خواهند داشت. «وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُخِئَ مَا يَشْتَرُونَ»؛ (آل عمران، ۱۸۷) و [یاد کن] هنگامی را که خداوند از کسانی که به آنان کتاب داده شده، پیمان گرفت که حتماً باید آن را [به وضوح] برای مردم بیان نمایند و کتمانش نکنید. پس، آن [عهد] را پشت سر خود انداختند و در برابر آن، بهایی ناچیز به دست آوردند و چه بد معامله ای کردند.

۵. ضدیت با توحید: بدتر از همه آن که به تعبیر قرآن، عالمان دنیازده، مردم را بر مخالفت با حقیقت توحید و یکتا پرستی تشویق کرده و آنان را به سمت شرک و انسان پرستی سوق می دهند:

«اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ»؛ (توبه، ۳۱) اینان دانشمندان و راهبان خود را به جای خدا با الوهیت گرفتند.

۶. ترک امر به معروف و نهی از منکر: امر به معروف و نهی از منکر یکی از ویژگی های عالمان ربانی است و ترک آن از ویژگی های عالمان دنیایی. خداوند این مساله را با توییح برخی از این دست عالمان در آیه ۶۳ سوره مائده مورد اشاره قرار می دهد: «لَوْلَا بِنَهَائِهِمُ الرِّبِّيُّونَ وَالْأَخْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»؛ (انفال، ۲۷) ای کسانی که ایمان آورده اید! به خدا و رسولش خیانت نکنید و نیز در امانت های خود هم خیانت نکنید، درحالی که شما از آگاهی برخوردارید.

۷. خیانت از جمله صفات عالمان دنیایی خیانت در تمام امور می باشد. خداوند در این باره می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ»؛ (انفال، ۲۷) ای کسانی که ایمان آورده اید! به خدا و رسولش خیانت نکنید و نیز در امانت های خود هم خیانت نکنید، درحالی که شما از آگاهی برخوردارید.